

TÜRR ISTVÁN ÉS A PIEMONTI MAGYAR LÉGIO 1848–1849-BEN

Türr István jelentős szerepet játszott a Risorgimento küzdelmeiben, az egységes Olaszországért vívott harcokban. Giuseppe Garibaldi tábornok hadsegéde és a dél-itáliai hadsereg hadosztályparancsnoka volt az 1860. évi szicíliai expedícióban, Nápoly és környéke katonai kormányzója, majd az olasz királyi hadsereg altábornagya, II. Viktor Emánuel tiszteletbeli hadsegéde. Beházasodott a Bonaparte-házba, és – az olasz király megbízásából – kényes diplomáciai feladatokat látott el. A kiegyezést követően hazatért és tevékeny szerepet játszott, többek között, a magyarországi szabadkőművesség szervezésében, a népoktatás elindításában, a Panama-, a Korinthoszi- és a Ferenc-csatorna építésében, továbbá a békemozgalomban. A „magyar garibaldista” emlékét a római Gianicolo-dombon, az olasz nemzeti újjászületésért küzdő hősöknek szentelt emlékparkban 1999-től szobor is őrzi. Gazdag, változatos pályafutásának első fontos állomása 1848–49-hez kötődik.

Radetzky seregében

Türr István 1825. augusztus 11-én született Baján,¹ hét gyerek közül az ötödikként. Apja, Türr Jakab, jómódú vaskereskedő volt, anyja, Udvary Teréz pedig egy orvos lánya. Négy évet járt ki a helyi ferences gimnáziumban, az ötödik osztályból azonban – apja 1840-ben bekövetkezett halála miatt – kimaradt. Szűk két év leforgása alatt több mindennel próbálkozott: vaskereskedő-, majd lakatosinas lett, a molnármesterségbe is belekóstolt, aztán kőművesinasként folytatta. Kereste a helyét, amit végül a hadseregben talált meg. Még a tizenhetedik életévét sem töltötte be, amikor 1842. március 18-án Zomborban önkéntesként beállt a Ferenc Károly főherceg nevét viselő 52. osztrák gyalogezredbe, amelynek toborzó központja Pécssett volt: 50 forint foglалó ellenében tíz évre sorozták be. 1844 júliusában az osztrák uralom alatt álló Lombardiába: Veronába, majd – a 2. gránátos század katonájaként – Milánóba rendelték. Olaszországi szolgálata idején, 1846. július 3-án tizedessé, 1848. április 10-én őrmesterré, november 9-én pedig alhadnaggyá nevezték ki.² Az ezred Itáliába vezénylése teljes mértékben megfelelt az osztrák hadszervezési elveknek. A bécsi udvar ugyanis biztosabbnak vélte uralma fenntartását egy adott területen zömében idegen katonaság segítségével, mivel az, egy esetleges felkelés alkalmával, kisebb valószínűséggel állt át a számára idegen nemzetiségű felkelők oldalára. A cs. kir. hadsereg magyarországi és erdélyi kiegészítésű gyalog- és huszárezredeihez tartozó katonaság (a határőrezredeket nem számítva) 1848 tavaszán 22–25 000 fő gyalogost (15 ezred) és 10–12 000 fő huszárt tett ki; a gyalogezredek 45

¹ Keresztlevél (Extractus Matriculae Baptisatorum). MOL R 211. 1. cs. 1.

² *Gonda* 7–8. o.; *Pitroff* 25–26. o.; KAW Conduite-Listen 52. Infanterie-Regiment 1848. és 1849. Ezen a helyen is köszönetet mondok Hermann Róbert kirendeltségvezetőnek (az Osztrák Hadilevéltár mellett Működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség, Bécs), aki a tisztikari minősítési lapok, és egyéb vonatkozó iratok másolatait a rendelkezésemre bocsátotta, továbbá Foki Ibolya főlevéltárnosnak (Zala Megyei Levéltár) a dokumentumok olvasásában nyújtott segítségéért.

zászlóaljából 25, az öt gránátos zászlóaljából kettő, a 12 huszárezredből négy állomásozott itthon, a többiek külföldön, vagyis a Habsburg Birodalom egyéb tartományaiban szolgáltak. A gyalogság és a lovasság jelentős része Észak-Itáliában tartózkodott: négy gyalogezred Lombardiában és Velencében, egy gyalogezred Triesztben, egy gyalogos zászlóalj Fiumében, egy gránátos zászlóalj pedig Milánóban, amelyekhez még két huszárezred csatlakozott.³ Türr István a Freisauf (később, 1848 márciusától Weiler⁴) gránátos zászlóaljban szolgált, amelynek, mint említettük, Milánóban volt a központja. Az osztrák Udvari Haditanács ugyanis a gyalogezredek – szervezetileg különálló – 2–2 gránátos századából (vagyis egy-egy gránátos osztályából) önálló zászlóaljakat szervezett, összesen húszat, amelyeket a mindenkori parancsnok nevével jelöltek, és amelyeket, szükség esetén, külön is bevetettek. Egy gránátos zászlóalj hat századból állt, tehát három gyalogezred egy-egy gránátos osztálya alkotta. A Freisauf gránátos zászlóalj a 33., az 52. és a 61. gyalogezred századaiból állt össze.⁵ Türr Istvánt legújabb állomáshelyén, Milánóban érték az 1848. évi forradalmak.

1848 első hónapjaiban forradalmi hullám söpört végig Itálián. Palermótól kezdve Rómán és Toszkánán keresztül Piemontig alkotmányt követeltek a tömegek, amit rövidebb-hosszabb időn belül meg is kaptak. Itália fő problémáját azonban alkotmányos reformokkal nem lehetett megoldani: az egység és függetlenség kivívása a félszigeten állomásozó osztrák katonaság jelenléte miatt lehetetlen volt. Amikor március 18-án Milánóban a polgárőrség felállítását követelő tömeg és az osztrák helyőrség között súlyos incidens történt, a milánóiak barikádokat emeltek, és öt nap (*cinqe giornate*) leforgása alatt, hősies harcok árán, kiűzték az Észak-Itáliában állomásozó osztrák hadsereg főparancsnoka, Joseph Radetzky tábornagy csapatait a városból.

Milánóban már 1847 őszén feszültté vált a helyzet. Az elhunyt, osztrák származású milánói érsek helyébe az akkor Itália-szerte éltetett „reformpápa”, IX. Pius ugyanis olasz, ráadásul bergamói születésű, tehát lombardiai főpapot nevezett ki, ami leírhatatlan örömet szerzett a milánóiaknak. 1847. szeptember 8-án a város kivilágításával és utcai felvonulással ünnepelték az új érsek beiktatását. Amikor azonban fiatalok egy csoportja IX. Piuszt kezdte éltetni, a rendőrség hirtelen a tömegre támadt; az összetűzésben egy polgár meghalt, mintegy hatvanan megsebesültek.⁶ Néhány hónappal később, december végén hazafiak egy csoportja felhívást tett közzé a milánóiakhoz, hogy a következő év január 1-jétől hagyjanak fel a dohányzással. A „dohánylázadás” azt a célt szolgálta, hogy jelentős bevételtől fosszák meg az osztrák államkincstárt, ezzel is tiltakozva az idegen elnyomás ellen. Az akció sikere a kezdeményezők reményeit is felmúlta: január első napjaiban szinte csak a civil ruhás rendőrök dohányoztak az utcákon, ők viszont provokatív céllal. Nem is maradt el a hatás: a milánóiak egy része kifütyülte őket, kisebb incidensekre is sor került – a rendőrség így kívánta letartóztatni a hangadókat. A helyzet akkor mérgesedett el igazán, amikor Radetzky a rendőrök mellett katonákat is küldött az utcára, hasonlóan provokatív céllal. Január 3-án este a rendőrök és a katonák, a Freisauf gránátos zászlóalj tisztjei és közlegényei, a lakosságra támadtak. Kegyetlen fellépésük

³ Urbán, 1971. 215–216. o.

⁴ Ascher, I. 513. o.

⁵ Urbán, 1963. 151–152. o.

⁶ Candeloro 66–67. o.

következményeként hat halott és több mint ötven sebesült maradt az utcákon.⁷ Ettől a pillanattól kezdve Milánóban olyan feszültté vált a helyzet, hogy bármikor számítani lehetett még véresebb konfliktusokra. Az újabb összeütközés nem is váratott sokáig magára: március közepén kitört a forradalom.

Ezeknek az eseményeknek Türr István is részese volt – az osztrák oldalon. Március 18-án a déli órákban, amikor a felkelés kitört, Türr a milánói várban, a Castello Sforzesco udvarán tartózkodott. Rath dandárparancsnoktól azt a parancsot kapta, hogy, 10–15 gránátost maga mellé véve, menjen a közeli Főparancsnokságra (Comando Generale) hírekért. Türr azzal tért vissza, hogy a nép a Veronában tartózkodó Johann Baptist Spaur báró, kormányzó palotáját, a Palazzo del Governót megostromolta, az őrséget lefegyverezte, Moritz O'Donnell gróf, helyettes kormányzót pedig foglyul ejtette. Délben riadóztatták a helyőrséget; a gránátos zászlóalj a városközpont, a Piazza del Duomo irányába vezényelték. Már emelkedtek a barikádok, és a felkelők az erkélyekről és az ablakokból lövöldöztek. Türr ezért a parancsnoksága alatt álló katonaságot két részre osztotta: embereinek egyik fele az utca egyik oldalán, a másik fele az utca túlsó oldalán haladt, hogy keresztútjába foghassák a támadókat. Türr katonái élén a Broletto, a városháza mögött húzódó Via di Brisára küldték, ahol a felkelők a magyar katonákat a mind gyakrabban felhangzó *Viva i fratelli ungheresi!* kiáltással fogadták. Sőt az egyik olasz nemzeti színű kokárdát nyújtott a magyar katonák felé, őt azonban a dóm egyik tornyáról tirolai vadászok lelőtték. A heves harcok közepette fraternizálásra később sem kerülhetett sor, a felkelők, nemtől és kortól függetlenül, minden lehető eszközzel, elkeseredetten küzdöttek a megszálló katonaság, köztük a magyarok ellen. „Erkélyekről, ablakokból, pinczék-ből, háztetőkről, templomtornyokról lövöldöztek ránk magyarokra ép úgy mint a többiekre; dobáltak ránk cserepeket, zsindelyeket, köveket, bútordarabokat, sőt az egyik őrjárat fejére valahonnét egy elkeseredett olasz egy egész zongorát dobott” – idézte fel később Türr. Nagy nehézségek árán jutottak a Palazzo Reale elé, de ott a mellékutcákban felállított torlaszokról *Viva l'Italia!* kiáltással és puskatűzzel fogadták őket. A gránátos zászlóalj, amelynek vesztesége egy halott és tíz sebesült volt, harminc órán keresztül védte a királyi palotát, majd kénytelen volt visszavonulni a Castellóba. Az elszigetelten harcoló császári csapatok az élelmiszer- és lőszerhiány miatt igen nehéz helyzetbe kerültek, ezért 19-én este Radetzky elrendelte a városközpont kiürítését, és az összes egységet a Castellóba vonta vissza. A mintegy 14 000 katonát számláló és 30 ágyút birtokló, de a felkeléstől megbénult milánói osztrák helyőrség egyre nehezebb helyzetbe került a több mint 1600 barikádost emelő, fanatikusan küzdő forradalmárokkal szemben, és március 22-én a város feladására kényszerült. Maga Radetzky tábornagy Türr gránátos zászlóalja közepén lovagolva hagyta el Milánót, az osztrák csapatok Melegnanóig vonultak vissza. A kimerült katonák csak fegyverrel tudták rákényszeríteni a városka lakóit, hogy táborhelyet adjanak számukra.⁸

Minden bizonnyal a milánói harcok idején mutatott magatartása is hozzájárult Türr már említett, április 10-i őrmesteri és november 9-i alhadnagyi előléptetéséhez, továbbá az ezredében róla kialakított kedvező képhez. Az 1848. évi tiszti minősítési lap tanúsága szerint ugyanis a nagyon jó természetű, magyarul, németül és illírül jól, olaszul is vala-

⁷ Candeloro 103–104. o.; Ascher, I. 511. o.; Sked 106–111. o.

⁸ MH 1903. október 7., október 9.; Pieri 187–193. o.; Ascher, I. 513–517. o.

mennyire beszélő, magyarul és németül írni-olvasni tudó Türr a hadgyakorlaton és az el-lenséggel szemben egyaránt nagyon bátor, ügyes és energikus, a civilekkel nem nyájaskodó. Különösebb ismeretei a műszaki dolgokban, egyéb tudományokban, művészetekben és mesterségekben ugyan nincsenek, de, a már említett erényein túl, igyekezete, szorgalma és kitartása miatt példakép lehet alárendeltjei számára. Mindezek alapján, a sorban előtte lévő után, megérdemli az előléptetést.⁹

Radetzky seregével a Mincio folyó mentén található Peschiera és Mantova, valamint az Adige folyó mentén fekvő Verona és Legnago erődök által képezett várnégyszögbe vonult vissza, ahová az erősítést várta; Türr zászlóaljával, a Rath-dandárba beosztva, Veronába került.¹⁰ A szárd-piemonti csapatok ellen viselt háborúban a Weiler gránátos zászlóalj különösebb szerepet nem kapott, a május 6-i santa luciai és a július 23–25-i custozzai csata idején is a harcokba végül be nem avatkozott tartalékba osztották be. Amikor aztán Károly Albert seregének sorozatos kudarcai és azokból következő visszavonulása után Radetzky augusztus 6-án visszatért Milánóba, csapatai között ott találjuk a Ferenc Károly ezred első és második zászlóalja mellett a Türr Istvánt is sorai között tudó Weiler-gránátosokat is.¹¹ A Pottornyay András ezredes parancsnoksága alatt álló 52. gyalogezred tisztikara és legénysége egyébként többször is kitüntette magát az olaszok elleni harcokban, így a milánói visszavonulásnál és április 8-án Montebellónál, a már említett santa luciai csatában, amikor maga az első vonalban harcoló ezredparancsnok is súlyosan megsebesült: egy ágyúgolyó leszakította a jobb karját. A baranyai katonák a custozzai csatában az egyéni hősiesség számos példáját sorakoztatták fel, de kitűntek az 1849 márciusi hadjáratban is Mortaránál és Novaránál.¹²

Időközben Türr értesült arról, hogy a szintén bajai születésű Mészáros Lázár ezredest a magyar kormány hadügyminiszterévé nevezték ki, felkereste és megkérte, hogy vigye magával Magyarországra. Mészáros azt ígérte, hogy mielőbb kinevezik Türrt hadnaggyá, átveteti ezrede Magyarországon szolgáló 3. zászlóaljához. Az események azonban más irányt vettek. Türrt november 9-én alhadnaggyá nevezték ki, és ugyan a Ferenc Károly ezred 3. zászlóaljához osztották be, de csak névleg. Nem térhetett vissza ugyanis Magyarországra, mivel zászlóalja akkor már magyar zászlók alatt az osztrákok ellen harcolt. A gránátosokkal Monzába rendelték szolgálatátételre. 1848 decemberének végén az ezred 10. századához helyezték át, amely Magentában állomásozott. Türr alhadnagy a Ticino folyóhoz került, amely ekkor határfolyó szerepet töltött be az osztrákok és a piemontiak között.¹³

---

⁹ KAW Conduite-Listen 52. Infanterie-Regiment 1848.

¹⁰ Ascher, I. 518. o.; *Bánlaky* 18., 36. o.

¹¹ Ascher, I. 531., 549., 555., 569., 571. o.

¹² *Katonai vitézség*, II. 337–340. o.

¹³ MH 1903. október 11., október 14.; Türr István levele Francesco Sclavónak. Nizza, 1903. január 22. BUG Manoscritti, 44184. V. ö. *Costa* 85–86. o.

A boffalorai dezertálás

1849. január 17-én Türr Istvánt előørs-parancsnokként a Ticino boffalorai hídjához rendelték, a híd túloldalán piemonti őrség tartózkodott. A fegyverszünet idején szokásos barátkozás keretében a híd közepén beszélgetett az olasz tisztekkel. Amikor ez utóbbiak megtudták, hogy Türr magyar származású, magyar nyelvű kiáltványt nyomtak a kezébe. Azt Splény Lajos báró, torinói magyar követ¹⁴ jutatta el az osztrák seregben szolgáló magyar katonákhoz. Splény Lajos 1848. december 12-én érkezett meg állomáshelyére, ahol legsürgősebb teendője az osztrák hadsereg Itáliában harcoló magyar katonáinak ügye volt. Már megérkezése napján azt javasolta Ettore Perrone piemonti miniszterelnöknek, hogy a torinói kormány fegyverezze fel az átálló magyarokat és Fiumén keresztül próbálja meg hazajuttatni őket.¹⁵ Döntő lépésekre azonban csak akkor került sor, amikor Piemontban lemondott Perrone békepárti kormánya, és december 15-én Vincenzo Gioberti került a miniszterelnöki székbe. Gioberti kormánya az osztrákok kiűzését és a nemzeti egység megteremtését tűzte ki fő célul, s azonnal hozzáfogott a háború előkészítéséhez. Ehhez tartozott az is, hogy az új kormány, hivatalba lépése után néhány nappal, Splényt elismerte Magyarország hivatalos követeként. Így már hivatalosan munkálkodhatott a magyar katonák átszoktatásán. December 25-én, utóirattal ellátva, közzétette Teleki László gróf, párizsi magyar megbízott és titkára, Szarvady Frigyes kiáltványát, amelyben átállásra szólították fel a magyarokat.¹⁶

Türr István kezébe is ennek a kiáltványnak egy példánya kerülhetett. A piemonti tisztek arra bízatták Türrt, hogy használja ki az alkalmat, álljon át tüstént az olasz oldalra. Ő azonban nem akarta a rábízott őrállást elhagyni, de megígérte, hogy az első adandó alkalommal visszatér hozzájuk. Miután az őrségben felváltották és visszatért a szállására, a hozzá hasonlóan gondolkodó honfitársainak felolvasta a kiáltványokat, ami alapján tisztán láthatták helyzetüket. Január 19-én reggel Türr az előőrshöz ment, és az ott szolgálót teljesítő Schwartz hadnagynak felmutatott egy parancsot, miszerint feladata a boffalorai híd és a Magenta közötti terep átkutatása. Közölte továbbá, hogy a parancsot csak akkor tudja teljesíteni, ha átmegy a hídon is, amivel kapcsolatban az őrség parancsnokának semmilyen ellenvetése nem volt. A korábban megismert két olasz tiszt már várta a magyar alhadnagyot, és Trecatéba vitték, ahonnan levélben kérte Schwartz hadnagyot, jelentésében említse meg: magyar ember léteére engedelmeskedett hazája felhívásának, a törvényes magyar kormány rendelete folytán otthagya az osztrák sereget.¹⁷

Nem Türr István volt az első, aki egységét elhagyva átállt a piemonti csapatokhoz. Christian Appel altábornagy 1849. január 17-én Magentából jelentette a cs. kir. II. hadtest parancsnokságának, hogy a 7. (Reuss–Köstritz) huszárezred, illetve az 52. (Ferenc Károly) gyalogezred szétszórtan elhelyezett, többnyire előőrson lévő legénysége körében

---

¹⁴ Splény megbízatásáról ld. Kossuth Lajos levele Teleki Lászlónak, Budapest, 1848. november 12. és Teleki László levele Splény Lajosnak, Párizs, 1848. december 3. AST Carte politique diverse 1848, m. 24, n. 136.

¹⁵ Splény Lajos levele Ettore Perrone miniszterelnökhöz. Torino, 1848. december 12. AST Materie politiche per rapporto all'estero. Lettere ministri esteri. Ungheria, 1849, m. 511, n. 5.

¹⁶ Waldapfel 84–88. o.; Koltay-Kastner 14–18. o.; Hermann 234–235. o.; Pete 44–45. o.

¹⁷ MH 1903. október 14.; Pitroff 27. o.; Türr István levele Francesco Sclovónak. Nizza, 1903. január 22. BUG Manoscritti, 44184. V. ö. Costa 85–86. o.

a megelőző napokban több dezertálás fordult elő, és ezért javasolta, hogy a két ezredet német anyanyelvű csapatokkal váltsák fel.¹⁸

Az osztrákok „az előőrstől hitszegően ellenséges területre szökött” Türr Istvánt január 21-én állományon kívül helyezték.¹⁹ A két piemonti tiszt Türrt a főhadiszállásra, a genovai herceghez vezette, aki igen nyájasan fogadta a magyar altisztet, és még aznap meghívta ebédre. Türr megtette az előkészületeket, hogy bajtársai veszély nélkül követhessék példáját. Közülük sokan átmentek a piemonti oldalra a Ticinón cirkáló hajókon. Az osztrákok azonban, mivel sorra tünedeztek el a magyar katonák, az ezredet hamarosan elvezényelték a folyó mellől.²⁰

A piemonti magyar légió élen

Még szökése napján, január 19-én este Türr István Alessandriába utazott és jelentkezett Eusebio Bava tábornoknál, a szárd hadsereg főparancsnokánál.²¹ Két nappal később Gerolamo Ramorino tábornok, az V. (lombardiai) hadosztály parancsnoka fogadta. Még aznap, január 21-én este néhány lombardiai tiszt magával vitte a színházba, ahol megjelenésekor azonnal lelkesen ünnepelték és „Éljenek a magyarok!” kiáltásokkal üdvözölték. Türr az olasz egység éltetésével válaszolt. Az esetről beszámoló torinói napilap is örömet fejezte ki az újabb és újabb magyar dezertőrök érkezése miatt, ugyanakkor óvatosságra intette a kormányt velük kapcsolatban. „Bizalmatlannak lenni nem sértő; sőt annak a bizonyítéka, mennyire szívünkön viseljük Itália és Magyarország üdvét” – szögezték le. A lap azt is tudni véli, hogy a magyar tisztet, akit ugyan nem nevez meg, de minden bizonnyal Türr Istvánról van szó, kinevezték a magyar egység parancsnokává.²² A napilap értesülései hitelesnek bizonyultak: január 24-én Chrzanowski tábornok, vezérkari főnök megbízta Türr Istvánt, hogy vegye át az osztrák csapatoktól átállt magyarokból alakított légió vezényletét, amely Alessandria városában állomásozott.²³

A légió – akkori hivatalos nevén *Corpo speciale di truppe ungheresi* – megalakítását a piemonti kormány 1849. január 17-én kelt rendeletében mondta ki, öt nappal a másik külföldi, a lengyel légió létrehozása előtt. A hét pontból álló rendelet első pontja szerint a légiót azoknak a magyar katonáknak a számára kell létrehozni, akik már átálltak az osztrák hadseregből, vagy ezután hagyják el a császári lobogót. A következő pont kiemondja, hogy a légió lovasságból és gyalogságból áll majd. A harmadik pont fogalmazza meg a parancsnok feladatait: a csapat megszervezése, hogy bevethető állapotba kerüljön. E célból a légió vezetője közvetlen kapcsolatban áll a szárd királyi hadsereg parancsnokával és a hadügyminiszterrel. A negyedik pont rendelkezik a felszerelésről: a magyar egyenruhára hasonlító ruházatról és a fegyverzetéről egyaránt a hadügyminiszter gondos-

---

¹⁸ KAW Alte Feldakten. Hauptarmee unter Radetzky. 1849-1-120.

¹⁹ KAW Conduite-Listen 52. Infanterie-Regiment 1849.

²⁰ MH 1903. október 14.; *Pitroff* 27. o.

²¹ MH 1903. október 14.

²² *La Concordia*, 1849. január 27.

²³ MH 1903. október 14.; Chrzanowski tábornok igazolása Türr kinevezéséről. Párizs, 1855. május 12. MOL R 211. I. cs. 10.

kodik. A következő pont jutalmat helyez kilátásba az átálló magyar katonáknak: 2 scudo a fegyver nélkül, 5 scudo a fegyverrel jelentkező katonának, annak pedig 50 scudo, aki lóval érkezik. A hatodik pont előírása szerint a légió tagjai hűségesküvet tesznek, legalább a háború végéig szóló érvényességgel, a szárd király zászlajára és a szárd alkotmányra. Az utolsó pont kimondja, hogy – a szervezést megkönnyítendő – a szárd hadseregből egy katonai biztost és egy adminisztrációs ügyekkel foglalkozó tisztet a magyar légió mellé rendelnek.²⁴

A piemonti kormány rendelete nem volt előzmények nélküli. Már 1848 októberében és novemberében előírták, hogy baráti módon kell fogadni a dezertáló magyar katonákat. Abban az időszakban, október 10-én született meg a magyar országgyűlés döntése, amellyel visszahívta a külföldön állomásozó magyar katonákat, mely alkalomból Madarász László, az Országos Honvédelmi Bizottmány nevében, kiáltvánnyal fordult az olaszokhoz, amit a *L'Alba* című napilap november 11-i számában közölt: „Magyarország rokonszenvvel üdvözölte az olasz függetlenségi háborút. Magyarország elrendeli Olaszországban állomásozó bátor csapatainak, hogy azonnal hagyjanak fel a harccal, és igyekezzenek vissza hazájukba. Olaszok! Dicső nép utódai és örökösei, hallgassátok meg a baráti magyar szót, segítsétek csapataink eljutását Fiuméba, és biztosak lehettek nemzetünk barátságában.”²⁵ Alberto Ricci, párizsi szárd követ pedig, Teleki László tanácsára, november elejétől kezdve javasolta Ettore Perrone miniszterelnöknek Splény torinói fogadását és az Itáliában állomásozó magyar katonák átállításának előmozdítását.²⁶ Perrone igyekezett is elősegíteni a magyar dezertőrök visszatérését hazájukba, de az állam kényes helyzete miatt az akadályokba ütközött.²⁷ November közepén mindenesetre megérkeztek az osztrák zászlót elhagyó első katonák, akik kijelentették, hogy szeretnének hazatérni, mire Genovába irányították őket, hogy szárd hajókra szállhassanak. A következő hetekben és hónapokban, a korabeli olasz sajtó beszámolóí szerint, naponta érkeztek újabb magyar katonák, a legtöbben Piacenzából. Bresciában állítólag a magyar katonák megtagadták az engedelmességet és elbocsátásukat követelték, toszkánai hírek pedig 300 magyar dezertőrrel szóltak.²⁸ Ezek a számok erősen túlzóak, 1848 végéig az átszökött magyar katonák száma aligha érhetett el a százat. A dezertőrök alacsony létszámát a Splény Lajos 1849. január 8-i levelében megfogalmazott okokkal magyarázhatjuk: „A Lombardiába küldöttem elseje szerencsésen visszaérkezett; nagy örömet okozott viszontlátnom e derék fiut, neve Balog Dávid. Megjárta Milanot, Comot, Monzat stb. összefutott négy ezredet, számos tisztet s altisztek aláírását hozta meg, kik mindnyájan azt izenik, hogy e pillanatban lehetetlen a átszökés, miután a magyar ezredek a határszélektől beebb szállásoltattak el.”²⁹ Balogh Dávid beszámolójából kiderül, hogy Radetzky egyéb elővigyá-

²⁴ Az olasz eredetit közli: *Vigevano* 33–34. o.

²⁵ *Márkus* 6. o.

²⁶ Alberto Ricci levelei Ettore Perronénak, Párizs, 1848. november 2., november 10., december 2. AST Carte politiche diverse 1848, m. 24, n. 136.

²⁷ Ettore Perrone levele Alberto Riccinek, Torino, 1848. november 15. AST Carte politiche diverse 1848, m. 24, n. 136.

²⁸ *Jászay* 107–108. o.

²⁹ Idézi: *Horváth*, II. 56. o. 1849. február 18-án Cristoforo Negri, a torinói külügyminisztérium osztályvezetője is azt írta, hogy „eddig száznál kevesebb magyar állt át a piemonti erőkhöz.” *Biondelli* 94. o. Az 1848 első felében dezertált magyar katonákról ld. *Pásztor* 1–16. o.

zatossági intézkedéseket is foganatosított: ezer aranyat tűzött ki jutalmul azoknak, akik elfogják vagy feladják a magyar katonák között kiáltványokat osztogató ügynököket. Akinél pedig akár csak egy kiáltványt is találnak, vagy bebizonyosodik, hogy ilyet olvasott, annak főbelövés a büntetése. A terror szinte nem ismert határokat: „A kémkedés, vádaskodás nagy fejlődést nyert, és szegény vitézeink a legcsekélyebb gyanú miatt is könnyörület nélkül lövetnek agyon.”³⁰

Január 3-án körülbelül ötven magyart soroztak be a lombard zászlóaljába, és mintegy további ötven magyar katona szolgált szétszórtan a szárd hadseregben, különösen a 4. és a 6. ideiglenes ezredben, továbbá Szardínia szigetén, Sassari városában. Elsősorban ezeknek a kisebb csoportoknak az egyesítésével, továbbá az egyes városokban, különösen Torinóban tartózkodó magyar katonáknak a csatlakozásával alakult meg a légió. Január végéig 110 szökött magyar katona gyűlt össze Alessandriában, Türr és egy – egyelőre ismeretlen – tisztársa parancsnoksága alatt.³¹ A szárd király katonáihoz hasonlóan a magyarok is teljes ellátásban, ruházatban, felszerelésben és illetményben részesültek. Piros szegélyű sötétkék sapkát viseltek, amelyen elől fehér lemezből készült magyar jelvény díszelgett, magyar nemzeti színű kis forgóval. Ugyancsak sötétkék posztóból varrt, meggy színű hajtókával ellátott kabátot hordtak, továbbá sötétkék pantallót szintén meggy színű szegéllyel, amihez fűzős magyar bakancs járult. Fegyverük csappantyús puská és szurony volt. A rangot a kabát és a köpeny ujjaira felvarrt gyapot-, illetve ezüstgaland jelezte. „Magyar csapat” név alatt egy századot képeztek és helyőrségi szolgálatot teljesítettek. Miután a főhadnaggyá előléptetett Türr átvette a légió parancsnokságát, naponta gyakorlatokat tartottak.³²

Splény báró magyar nemzeti színű selyemzászlót készíttetett a légió számára, amit február 18-án ünnepélyes körülmények között szenteltek fel a marengói síkságon. A légió reggel tíz órakor vonult ki az alessandriai Santo Stefano laktanyából. A 19. olasz ezred zenekara haladt előttük, kíséretükben pedig a helyőrség számos tisztje. A helyszínre érkezve egy cseh pap, Mensinger atya misézett a Marengo melletti Spinetta templomában, majd Manfredo Fantí tábornok és több más olasz tiszt jelenlétében megáldotta a zászlót. Ezután Mensinger atya cseh nyelven lelkesítő beszédet mondott: „Megáldottam a zászlókat, nagy királyotok, Szent István nevében és átadom azt nektek, nem azért, hogy alatta szabadságra és függetlenségre vágyó népek ellen vonuljatok, hanem azért, hogy védjétek meg a szabadságot, melyért őseitek annyi vért ontottak. Magyarok és csekhek együtt harcoltak a szabadságért a törökök ellen, Sobiesky lengyel vitézei és Starhemberg Jaroslav cseh vitézei veletek együtt védték Európát a török barbárság ellen. Most, hogy a magyar nép az osztrák zsarnokság ellen harcol, Mészáros magyar hadügyminiszter tótokat vezet a közös ellenség ellen, Bem és Dembinsky lengyel tábornokok harcolnak a ti szent ügyetekért. És a midőn én itt a szlávok nevében isten templomában, ezen az öröké híres marengói síkságon felszentelem a zászlókat, amely alatt harcolni fogtok, csókkal pecsételtem meg a magyarok és a szlávok testvériségét.” A pap ekkor megölelte és megcsókolta Türrt, aki átvette a zászlót, kivitte a templom előtt felál-

---

³⁰ Horváth, II. 56. o.

³¹ *Vigevano* 34. o. Egy visszaemlékezés szerint a légió 185 főt számlált. *Sz. I.* 19. o. Augusto Pierantoni 160 fős légióról tud. *Pierantoni* 40. o. Bárdy Rudolf körülbelül kétszáz főre teszi a létszámot. *Bárdy* 87. o.

³² *Sz. I.* 17–19. o.

lított légióhoz, átadta a zászlótartónak, majd kardot rántott és a következő esküt mondta el: „Esküszünk a mindenható istenre, hogy ezt a szent jelvényt és vezérünket, addig is míg hazánkba visz, követni fogjuk mindenhova, ahová Carlo Alberto király minket szólítani fog. Fogadjuk, hogy bármily veszélyben vitéz katona gyanánt utolsó csepp vérig harczolunk, Olaszország és Magyarország, ezen két testvérnép közös ellensége ellen!” Az ünnepség végeztével Türr visszavezette a légiót Marengóba, Napóleon szobra köré állította katonáit, tisztelgést vezényelt, majd beszédet tartott nekik: „Vitézek! Ismeritek ezt a szobrot? Azt a Napoleont ábrázolja, aki félszázaddal ezelőtt a szabadságért harczolt, egymaga védte azt a népforradalom leverésére szövetkezett fejedelmek ellen. Ott járt a mi szép hazánkban is és felajánlotta apáinknak, hogy kivívja a függetlenségüket, ha elszakadnak Ausztriától. Őseink hivek maradtak a Habsburg-házhoz és Napóleon ellen fordították fegyverüket. És mi lett a jutalmuk? A legrutabb árulás azon császári ház részéről, mely szét akarja most darabolni drága hazánkat, elakarja tiporni fiatal szabadságunkat, a melyért őseink annyiszor ontották a vérüket. De a rut szándék nem fog megvalósulni. Nem engedjük hazánkat eltaposni. Minden magyar ember, öreg és fiatal, férfi és nő kész utolsó csepp vérét ontani a szabadságunkért. És miután jó csillagzatunk testvérnemzet közé vitt, mely ép úgy küzd ama hatalom ellen mint mi, harczolni fogunk ezen nemzet szabadságáért és ha kell, meghalunk érte. Erre esküszünk a Szent Háromság nevében!” A légió tagjai fennhangon ismételték meg az esküt, aztán Carlo Albertót, Olaszországot, Kossuthot és Magyarországot éltették. A zászlószentelést áldomás követte, este pedig harsány zeneszóval, hazafias dalokat énekelve vonultak be Alessandriába. A város kapujánál Mantelli ezredes a nemzetőrség élén várta a magyar katonákat, hogy aztán kölcsönös tisztelgést követően a város lakosságának szünni nem akaró üdvrivalgása közepette a királyi palota elé vonuljanak, ahol Olaszország és Magyarország éltetésével oszolt szét az ünneplő tömeg. Az ünnepség végeztével visszaállt a katonai napirend, a már századossá előléptetett Türr továbbra is gyakorlatoztatta katonáit, ami azonban a helyőrségi szolgálat ellátását nem akadályozta.³³

A magyar csapat az egész februárt Alessandriában töltötte, majd március 11-én áthelyezték Nizzába. Röviddel az indulás előtt megváltoztatták nevüket: ezután Magyar Légió név alatt szerepeltek. Az út tíz napig tartott, amiért is a magyarok nem vehettek részt a március közepén kiújult, és a március 23-i novarai vereséggel tragikusan hamar befejeződött piemonti–osztrák háborúban, az mégis döntő befolyást gyakorolt a légió sorsára. A március 26-án aláírt fegyverszünet 2. pontja arra kötelezte a szárd királyt, hogy a lehető leghamarabb oszlassa fel a lombard, magyar és lengyel katonákból álló csapatokat, azok a katonák ugyanis osztrák alattvalónak számítottak. Ugyanakkor az osztrák kormány teljes amnesztiát ígért őrmestertől lefelé mindenkinek, amennyiben tizenöt napon belül visszatérnek hazájukba.³⁴

Az amnesztia hírének fogadtatásával kapcsolatban a rendelkezésre álló adatok el-
lentmondanak egymásnak. Türr István visszaemlékezései szerint, miután Olivieri tábornok jelenlétében felolvasta katonáinak a rendeletet, a légió egy tagja sem jelezte, hogy

---

³³ MH 1903. október 14.; a *L'Opinione* beszámolója, 1849. február 23. Ld. még MOL R 90. I. 492.; *Pitroff* 27–28. o.; Türr István levele Francesco Sclavónak. Nizza, 1900. május 24. BUG Manoscritti, 44125. V. ö. *Costa* 82. o.

³⁴ *Vigevano* 34–35. o.

haza kívánna térni, egyöntetűen elutasították az amnesztiát. A legénység magatartását látva Türr közölte Olivieri tábornokkal, hogy – jóllehet a kormány hívta a szárd hadseregbe – a honfitársait nem hagyja el.³⁵ Ezzel szemben Attilio Vigevano ezredes, hadtörténész egy Olivieri tábornok által aláírt, a Nizzai Hadosztály Katonai Főparancsnoksága által április 2-i keltezéssel kiadott dokumentumra hivatkozva azt állítja, hogy a magyar katonák egységesen elfogadták a felkínált amnesztiát, ezért aztán a szárd hadügyminiszter úgy intézkedett, hogy április 2-án hagyják el Nizzát és április 15-ig jelenjenek meg Novarában, ami osztrák fennhatóság alatt állt. A magyar légió novarai csatavesztés utáni kilátástalan helyzetéről számol be egy Marseille-ben kelt levél. Írója ismeretlen, néhány részletét a címzettje, William Sandford angol polgár tudatta barátjával, Pulszky Ferenc londoni magyar ügyvivővel április elején küldött levelében. Az idézett részlet a következő: „Nizzába érkezve a magyar csapatot teljes kétségbeesésben találtam. A békeszerződés második pontja szerint a szardíniai király köteles a magyar, lengyel és lombard csapatokat elbocsátani. Nos, majdnem el akarták kergetni ezt a szegény 120 magyart, zsandárok kíséretében, Toulonig, ahol az afrikai idegen légióba akartak inkább belépni, mintsem Radetzkyhez visszatérni. De a francia konzul nem akarta őket Franciaországba beengedni anélkül, hogy ne kapjanak 10 frc.-t fejenként, amit a piemonti miniszter megtagadott tőlük. Rögtön a kormányzóhoz mentem és igen erőteljes szavakkal vettem szemére a kormány hálátlan viselkedését ezekkel a katonákkal szemben, akik életüket jöttek feláldozni Itália szabadságáért. Fellépésem után megváltoztatták bánásmódjukat, adtak egy összegben a katonáknak 500 frc.-t és kíséret nélkül engedték el őket – de fegyverek nélkül is. Április 2-án elindultak Nizzából, látszólag az osztrák határ felé tartva. A valóságban Genuába mentek, ahol jó fogadtatást remélnek.”³⁶ A légió valójában, Vigevano ismertetése szerint, a Ventimiglia – San Remo – Albenga – Finalborgo útvonalon április 7-én Savonába érkezett, ahol azt kérték, hogy Novara helyett Livorno felé, Toszkánába folytathassák útjukat. A szárd kormány engedett a kérésnek és úgy rendelkezett, hogy április 10-én szálljanak hajóra Livorno felé. A kedvezőtlen időjárás és más okok miatt azonban az indulás egyre késett, ami nagymértékben növelte a nyugtalanságot a katonák között. Nem volt türelmük tovább várni, ezért azt kérték, hogy térhessenek vissza Nizzába, ahonnan aztán Franciaországba folytatnák útjukat. A szárd kormány ezt a kérést is teljesítette: április 17-én elhagyták Savonát, és ugyanazon az útvonalon, amit a hónap elején megtettek, április 22-én visszaérkeztek Nizzába. Franciaországba azonban nem léphettek be, így még egy hónapot Nizzában töltöttek. A piemonti kormány, miután elérte Radetzky tábornagnál, hogy a fegyverszünet már ismertetett 2. pontjának végrehajtását június 30-ig hosszabbítsa meg, május 21-én – a lombard és a lengyel csapattal együtt – hivatalosan feloszlatta a Magyar Légiót. A szükséges intézkedéseket még abban a hónapban megtették – folytatja az események ismertetését Vigevano –, így június 1-jére a légió feloszlott. A katonák egyenruhájukat és felszerelésüket megtarthatták, a határig napidíjat és egy, tizenöt napi fizetésüknek megfelelő összeget kaptak. Azokat, akik a szárd seregben kívántak tovább szolgálni, szívesen fogadták.³⁷ Vigevano állításainak egy része biztosan nem felel meg a valóságnak, hiszen a magyar katonák, ahogy a további-

---

³⁵ Pitroff 28. o.

³⁶ William Sandford Pulszky Ferenchez, 1849. április eleje. Közli Waldapfel: *Levelestár*, III. 210–211. o.

³⁷ Vigevano 35–37. o.

akból kiderül, május elején már Franciaországban voltak. Ezek szerint a piemonti kormány fenti intézkedései csak elméletben vonatkoztak a Magyar Légió tagjaira is.

Türr visszaemlékezése szerint a légio valóban Savona felé menetelt, ám nem azért, hogy Novarában osztrák kézre adják magukat, hanem azért, hogy – Splény báró tanácsára – onnan Velencébe vagy Rómába hajózzanak, ahol még folyt a küzdelem. Türr szerzett egy hajót, amivel Civitavecchiába mehetek volna, hogy onnan folytassák útjukat Rómába, de ugyanakkor arról is hírt kapott, hogy a franciák a fontos kikötővárost elfoglalták, Rómát pedig tengeri blokád alá vonták.³⁸ A római terv létezését támasztja alá egy április első felében kibontakozott levélváltás is. Michele Pinto, a Római Köztársaság torinói követe, egy Splény báróval lezajlott genfi találkozó után, április 3-i levélében azt javasolta Carlo Rusconinak, a római külügyminiszternek, hogy a Magyar Légiót szállítsák Rómába a köztársaság védelmére. Hosszú beszélgetésük során ugyanis Splény egyetértett Pintóval: a novarai csatavesztés után az olasz nemzeti függetlenség központja Róma lett, a korábban Piemontnak szánt magyar segítséget tehát a Római Köztársaság számára kell felajánlani. Splény akkor ajánlotta fel „a jól felszerelt és felfegyverzett, derék tisztek által vezetett, teljesen fegyelmezett katonákból” álló, Nizzában állomásozó légiót. Splény, a megbeszélés után azonnal, sürgönyben tájékoztatta Türr Istvánt a tervről. Szintén április 3-án kelt levélében Splény arra kérte Pintót, hogy értesítse Türrt és Bárdy Rudolfot, a magyar kormány Nizzában tartózkodó megbízottját, amennyiben a római kormány nem tudná, vagy nem akarná a Magyar Légiót alkalmazásába fogadni. Rusconi április 16-i válaszában azt felelte ugyan, hogy megteszik a szükséges intézkedéseket a légio Rómába szállításra, az azonban, a fent ismertetett okok miatt, már nem valósulhatott meg.³⁹

Miután a római terv kilátástalanná vált, Türr elhatározta, hogy katonáival Franciaországba megy. Azt remélte, hogy a francia kormány segítségével eljuthatnak Törökországba, onnan pedig utat vághatnak maguknak Magyarországra. Visszatérve Nizzába letehték a fegyvert, mivel a francia kormány csak ezzel a feltétellel engedélyezte határainak átlépését. További feltétel volt, hogy a katonák legfeljebb húszfőnyi csoportokban léphettek francia területre. Türr ezért a légiót felosztotta, és miután a piemonti kormány ötnapi zsoldot fizetett, meghatározott sorrend szerint, egynapi időközzel, útnak indította csapatait Toulon városába. A francia kormány a magyar katonákat francia területen, rangkülönbség nélkül, mérőföldenként fejenként 3 sou összeggel látta el. Maga Türr, miután a légio vezetését átmenetileg Bárdy Rudolfra bízta, közvetlenül Párizsba utazott, hogy segítséget kérjen Teleki László gróftól, a független magyar kormány párizsi megbízottjától. Teleki minden tőle telhetőt megtett, hajót azonban nem sikerült kapniuk a francia kormánytól a törökországi útra, ezért elhatározták, hogy a légiónak Angliába kell továbbmennie.⁴⁰ Ezekről az eseményekről Teleki is beszámolt május 2-án Pulszkyhoz írt levélében: „110 szökevény katona érkezett meg Toulonba Piemontból, ezeket a piemonti

---

³⁸ Pitroff 28. o.

³⁹ Michele Pinto levele Carlo Rusconinak, 1849. április 3., Splény Lajos levele Michele Pintónak, 1849. április 3., Carlo Rusconi levele Michele Pintónak, 1849. április 16. OSZK Kézirattár, 1848/14. V. ö. OSZK Analecta Literaria 6342. Splény levelét közli *Waldapfel*: *Levelestár*, III. 222–223. o.; *Jászy* 126–127. o.; *Centenáris Kiállítás* 67. o.; *Bárdy* 98–99. o.

⁴⁰ Pitroff 28–29. o.; *Sz. I.* 19. o.; *Bárdy* 101. o.

udvar nem akarja tovább tartani, a francia kormány enrollírozni szeretné, de csak Algírba küldheti a légion etrangerebe, oda pedig nem akarnak menni. Tehát, ha nem akarjuk, hogy zsványokká váljanak, tartanunk kell, de ha én tartom, minden pénzemet oda kell fordítanom és akkor aztán a haza dolgai háttérbe szorulandnak. Ámbár a környékletesség egészen keresztény erény, melyet Krisztus minden evangéliumunkban parancsol, jobban szeretek hazafi lenni, ha erről le kell mondani, hogy azt gyakoroljuk. Egyébiránt igyekszem jól elrendezni a dolgokat, beszélgettem már rólok a külügyminiszterrel, s még fogok beszélni, s folytonosan ismét beszélek, de Isten tudja mire vezet mindez. Tudtára kellett adnom kormányomnak, hogy az ő dolga ezen ügyben véglegesen határozni.”⁴¹ Teleki, pénzügyi nehézségei ellenére, kisebb összeget adott a Toulonba utazó Türrnek, ahová éppen megérkezett katonáinak utolsó csoportja is, összlétszámuk mintegy 120 főt⁴² tett ki. Közben, ahogy arra már Teleki is utalt idézett levelében, egy touloni francia tábornok algériai szolgálatra verbuválta a magyarokat. Türrnek is felajánlotta, hogy rangja megtartásával francia szolgálatba léphet. Az ajánlatot mindannyian visszautasították,⁴³ mondván, hogy nem szökevények, hanem magyar katonák, mire a tábornok megtiltotta, hogy egy csapatban folytassák útjukat. A légiót ezért újra felosztották, ezúttal három részre: két része különböző utakon Lyon felé tartott, a harmadik pedig Rodez érintésével Le Havre irányába.

A légió helyzete egyre sanyarúbbá vált, a pénz elfogyott, a katonák jó részének bakancsa a sok meneteléstől elszakadt. A pénzhiányt Teleki újabb szerény küldeménye enyhítette valamelyest. Az újságokból arról értesültek, hogy a Badenben kitört forradalom győzelemre áll, a herceg katonái is csatlakoztak a néphez. Útjuk kilátástalansága arra indította Türrt, hogy katonáival csatlakozzon a badeni forradalmárokhöz, remélve, hogy a forradalom kiterjed, és lehetőség nyílik a magyar sereggel való egyesülésre, amely – Türr értesülései szerint – diadalmasan haladt Bécs felé. A Lyonba érkezett két csapatot útnak is indította, a harmadiknak pedig, amely 78 főt számlált és amelyet – a Splény levelében már említett – Balogh Dávid hadnagy vezetett, pénzt küldött és megparancsolta, hogy menjenek szintén Badenbe.⁴⁴

A francia kormány azonban az utóbbi csapatnak megtiltotta, hogy megváltoztassa az útirányát, így az észak-franciaországi tengerpartra, Boulogne városába mentek. Megérkezésükről és továbbindulásukról George Meredith angol író és költő június 30-án Pulszky Ferenchez írt leveléből értesülünk. Meredith egy, a *Daily News* 1849. június 29-i számában megjelent hírt ismertet barátjával: az osztrák hadseregből Itáliában megszökött 59 magyar katona megérkezett Boulogne-ba, ahonnét francia utasításra a PRINCESS COLombine angol hajó a Londonhoz közel fekvő Folkestone városába viszi őket. A magyar ügygel erősen rokonszenvező angol polgár aggodalmát fejezte ki a magyar menekültek sorsa miatt, és ellátásukra gyűjtést javasolt, amelyhez saját hozzájárulását is fel-

---

⁴¹ Teleki László Pulszky Ferenchez, 1849. május 2. Közli *Waldapfel*: Levelestár, III. 287–290. o. Teleki összesen 3300 frankot költött a magyar katonákra. Ld. Teleki László Pulszky Ferenchez. Párizs, 1849. július 1. Közli *Waldapfel*: Levelestár, IV. 151–152. o. Teleki erőfeszítéseiről ld. még: Türr István levele Bárdy Rudolfnak (Párizs, 1849. május 10.), közli *Bárdy* 105. o.

⁴² *Waldapfel* 88. o.

⁴³ Sz. I. légióbeli őrmagy szerint 60 magyar katonát „a francia kormány erőltetett beegyezésével” Afrikába szállítottak. Sz. I. 19. o.

⁴⁴ *Pitroff* 29. o.

ajánlotta.⁴⁵ Meredith aggodalma, úgy tűnik, nem volt alaptalan. Legalábbis az derül ki azokból a levelekből, amelyeket a csapat parancsnoka, Balogh Dávid hadnagy július során Pulszky Ferenchez küldött. „Nagyságos Urunk 18, az az tizenennyolc xár ezüst pénzűl sinylődő a mi életünk. Nincs atya, nincs anya, kiben helyeztessük bizodalunkat, egyedül a Nagyságos Úrban, hogy ezen szegény négy örmesternek és három káplároknak valami csekélységgel méltóztatna zsoldunkat meg jobbítani, hogy legalább ruhánk tisztításából például tehessünk alattavalóink eránt, méltóztasson esedezésünket szívére venni, melyért a fölöttünk lévő égbeli Istenünktől várhatja bő áldásait” – panaszkolt és kérte Balogh Dávid első, július 7-i levelében, amit rajta kívül még Tóth és Varga örmester, valamint Károly írnok örmester írt alá. Az első próbálkozás, ahogy az a négy nappal később írt levélből kiderül, nem járt sikerrel: „Minek utána Londonból visszaérkeztem, azon szomorú esetet katonáinknak, kik szegények majd éhen halnak meg, elbeszéltem: hogy az országunk követe mely szavakkal illetett mindnyájunkat, hogy pénzt nem adhat, Istenem! (a szegény katonák kiáltának) szegény szerencsétlen hazánk parancsára mindent megtevéen e messze földre jutottunk, ahol éhen meg kell halni...” A panaszt szemrehányás követi: „Nem ezt várták ám azon szerencsétlen honfiak, kik itt sinylődnék, kik ennyi földön sok hideget, s meleget étlen és szomjúság közt a hazának dicső szent parancsára megtettek, kik a haza végveszélyét hallván, s azt védeni igyekeznek, ott hagyván a német zászlóját.” Balogh hadnagy a katonák élelmezésére kölcsönt vett fel, annak visszafizetési határideje azonban lejárt, így mindenképpen szüksége volt Pulszky anyagi támogatására. A saját pénzéből is költött, ám annak megtérítését nem várta el. A Meredith által említett gyűjtésből is kikerekedett egy kisebb összeg, de Pulszky nélkül ahhoz sem juthattak hozzá. Július 19-i levelében tehát gyors cselekvésre kérte a magyar kormány londoni képviselőjét. A kért anyagi támogatás azonban csak nem érkezett meg. Ezúttal az angolok nem találták Balogh hadnagyot annyira megbízhatónak, hogy rá bízzák a pénzt. Erre kért indulatosan magyarázatot július 23-i levelében a magyar csapat parancsnoka: „Utoljára még egyszer kérem Nagyságod szívességét, nekem megírni és tudtomra adni e gyalázatnak indítóokát, és ennek gerjesztő gögösét, mert én mint tiszt, mint hazaszerető, igaz honfi inkább meghalni, mintsem gyalázatban élni akarok!”⁴⁶

A magyar különítmény, amelyből a Franciaországot átszelő út során, úgy látszik, többen is lemorzsolódtak, végül is 35 napig tartózkodott Folkestone-ban. Az angol kormány igyekezett gondoskodni a katonákról: napi 24 pennyt kaptak, továbbá polgári öltözetet, majd egy angol gözössel Konstantinápolyba szállították őket. Miután a török kormánytól kaptak fejjenként 175 piasztert, szétoszoltak.⁴⁷ Türr pedig, feltehetőleg 30–40 emberével, május végén Badenbe érkezett.

---

⁴⁵ George Meredith Pulszky Ferenchez, 1849. június 30. Közli *Waldapfel: Levelestár*, IV. 140–141. o. Az angol eredetiben szereplő Bologne városnevet a kiadvány – tévesen – az olasz Bolognával azonosította.

⁴⁶ Balogh Dávid Pulszky Ferenchez, 1849. július 7., 11., 19. és 23. Közli *Waldapfel: Levelestár*, IV. 176–177., 187–188., 212–213., 228–229. o.

⁴⁷ *Sz. I.* 19. o.

A badeni forradalomban

A felkelést május 11-én a rastatti erőd helyőrségének lázadása indította el, amit a badeni főváros, Karlsruhe helyőrsége május 13-án követett. A forradalom kiújulását az okozta, hogy IV. Frigyes Vilmos porosz király visszautasította a frankfurti német nemzetgyűlés által felajánlott német császári koronát. Május 14-én ideiglenes kormány alakult Lorenz Peter Brentano vezetésével.

Amikor Türr István kis csapatával megérkezett Badenbe, egy zászlóalj kiképzését bízták rá. Türr visszaemlékezései szerint nehéz munka volt, mivel az emberek gyakorlatlanok és fegyelmezetlenek voltak, továbbá a fegyverzetük sem volt kifogástalan, sokan csak kaszával szerelkeztek fel. Miután mégis gyorsan megoldotta feladatát, Türrt ezredessé nevezték ki, és három zászlóaljat bíztak rá. Egy június 18-án, a mannheimi főhadiszálláson kelt parancs szerint Türr ezredesre ruházták át a Neckar-Auer erdőtől kezdődő és Ludwigshafenig terjedő felállítás feletti parancsnokságot. Ludwigshafennél öt napig védte a Rajna vonalát, de miután a szintén fellázadt pfalziakat visszaverték, a badeni csapatok sem tarthatták magukat. Június 29–30-án a badeni hadsereg, benne Türr csapattal, a Murg-vonalat védte. A badeniek javarésze nagy lelkesedéssel harcolt, de a fegyelmezett porosz csapatok elől kénytelenek voltak hátrálni. A felkelők alulmaradtak és Svájcba menekültek. Türr csapata július 10-én lépte át a határt. A badeni felkelés ugyanott fejeződött be, ahol kirobbant: a porosz erők július 23-án bevették Rastattot.

Ludwik Mieroslawski lengyel tábornok, a badeni és pfalzi nemzeti hadsereg volt főparancsnoka, 1853. október 29-én Párizsban az alábbi igazolást adta ki Türr István szerepéről: „Igazolom, hogy Türr István úr, a piemonti hadsereg Magyar Légiónak volt parancsnoka, Baden és Pfalz nemzeti seregébe őrnagyi ranggal lépett, ezredessé lépett elő. A badeni ügynek megtette mindazokat a szolgálatokat, melyeket bátorságától, odaadásától és értelmiségétől várni lehetett. Vezényelem alatt több csatában vett részt, új csapatokat kiképezte és valóban értékes szolgálatokat tett úgy is mint fiatal milicziánk szervezője, úgy is mint harcztéri tiszt. Különösen kitüntette magát, mikor a Rajnán való átkelést Ludwigshafen és Mannheim közt kellett védeni, majd a kaferthali összeütközésnél, azután pedig a véres waaghauseli csatában, ahol két zászlóaljjal és négy ágyúval két és fél órán át tartóztatta föl a Porosz herceg hadtestének Philippsburgnál veszteglésre kárhoztatott felét.”⁴⁸

A Svájcba menekült magyar katonák egy része az 1849 szeptemberében meghirdetett újabb általános amnesztia (örmestertől lefelé) hírére hazatért, amire maga Türr is biztatta katonáit. Akik nem éltek a lehetőséggel, azokat a svájci kormány, kérésükre, saját költségen Amerikába szállította. Türr Bernben maradt, ahonnan csak 1850 elején utazott Párizsba.⁴⁹

Türr István 1849. január 19-én megtette azt a lépést, amely, mint utólag bebizonyosodott, döntőnek bizonyult további sorsa szempontjából: egy életre elkötelezte magát az

---

⁴⁸ MH 1903. október 18. A badeni felkelésről ld. *Mieroslawski* 1–53. o., *Schreiner* 53–77. o., továbbá *Speck* 144–158. o., valamint *Engels* 105–190. o.

⁴⁹ *Pitroff* 30–31. o.

olasz ügy, az olaszok mellett. 1849. évi szereplése többet is felvillantott azok közül a tulajdonságok közül, amelyek a későbbiekben is jellemezték működését: mindenekelőtt páratlan szervezőképességét, továbbá határozott fellépését és félelmet nem ismerő, gyakran a vakmerőség határát súroló személyes bátorságát.

A RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

<i>Ascher</i>	<i>Ascher, Adolph</i> : Geschichte des k. und k. Infanterieregiments FZM. Erzherzog Friedrich Nr. 52. Band I–II. Wien, 1905.
AST	Archivio di Stato di Torino
<i>Bánlaky</i>	<i>Doberdói Bánlaky József</i> : A magyar nemzet hadtörténelme. XXII. I. Ferenc József háborúi az 1848/49. évi magyar szabadságharcot kivéve 1848–1882. Budapest, 1942.
<i>Bárdy</i>	Adventures of Rudolph Bardy De Kovatsi, a Hungarian exile in Italy, Hungary and Turkey. Rochester, 1855.
<i>Biondelli</i>	<i>Biondelli, Carlo Ottavio</i> : La missione del colonnello Alessandro Monti in Ungheria nel 1849. Tesi di laurea in storia moderna. Università Cattolica del Sacro Cuore – Milano. Facoltà di Scienze Politiche. Anno Accademico 1968–69. Kézirat. Archivio dei Baroni Monti della Corte, Nigoline Cortefranca (Brescia). Carte di Alessandro Monti.
BUG	Biblioteca Universitaria di Genova
<i>Candeloro</i>	<i>Candeloro, Giorgio</i> : Storia dell'Italia. Volume terzo. La rivoluzione nazionale (1846–1849). Milano, 1995 ³ .
Centenáris Kiállítás	1848–1948. Centenáris Kiállítás. Történelmi Emlékbizottság, Budapest, 1948.
<i>Costa</i>	<i>Costa, Emilio</i> : Le lettere di Stefano Türr a Francesco Sclavo. In Rassegna Storica del Risorgimento LIV (1967), fascicolo I.
<i>Engels</i>	<i>Engels, Friedrich</i> : A német birodalmi alkotmány-hadjárat. In Karl Marx és Friedrich Engels művei 7. Budapest, 1962.
<i>Gonda</i>	<i>Gonda Béla</i> : Türr tábornok. Budapest, 1925.
<i>Hermann</i>	1848–1849. A szabadságharc és forradalom története. Szerkesztette, az előszót és a kronológiát írta <i>Hermann Róbert</i> . Budapest, 1996.
<i>Horváth</i>	<i>Horváth Mihály</i> : Magyarország függetlenségi harcának története. I–III. Genf, 1865.
<i>Jászay</i>	<i>Jászay, Maddalena</i> : L'Italia e la rivoluzione ungherese 1848–1849. Budapest, 1948.
Katonai vitézség	A magyar katona vitézségének ezer éve I–II. Szerkesztette <i>Pilch Jenő</i> . Budapest, é. n.

- KAW
Koltay-Kastner Kriegsarchiv, Wien
Koltay-Kastner Jenő: A Kossuth-emigráció Olaszországban. Budapest, 1960.
- Márkus* *Márkus, Stefano*: I sardi del Risorgimento e l'Ungheria. Estratto da Studi Sardi VIII (1948).
- MH** *Türr István*: Emlékeimből. I–XXIII. In: *Magyar Hírlap*, 1903. október 4–december 20.
- Mieroslavski* Berichte des Generals Mieroslavski über den Feldzug in Baden. Bern, 1849.
- MOL R 90. Magyar Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény. Kossuth Lajos iratainak időrendi része (I.)
- MOL R 211. Magyar Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény. Türr István irathagyatéka.
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
Pásztor *Pásztor, Lajos*: La guerra d'indipendenza italiana del 1848 e il problema dei soldati ungheresi in Italia. Estratto dagli Atti del XXVII Convegno dell'Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano. Milano, 1948.
- Pete** *Pete László*: Monti ezredes és az olasz légió a magyar szabadságharcban. Debrecen, 1999.
- Pierantoni* *Pierantoni, Augusto*: Il colonnello Alessandro Monti e la Legione Italiana in Ungheria (1849) – Gli ungheresi nelle guerre nazionali italiane (1848–1866). Roma, 1903.
- Pieri* *Pieri, Piero*: Storia militare del Risorgimento. Guerre e insurrezioni. Torino, 1979.
- Pitroff* Türr István tábornok töredékes önéletrajza. Közli *Pitroff Pál*. In *Új Magyar Szemle*, 1921. III. 1–2. szám.
- Schreiner* *Schreiner, Klaus*: Die badisch-pfälzische Revolutionsarmee 1849. Berlin, 1956.
- Sked* *Sked, Alan*: The Survival of the Habsburg Empire. Radetzky, the Imperial Army and the Class War, 1848. London – New York, 1979.
- Speck* *Speck, Ulrich*: 1848. Chronik einer deutschen Revolution. Frankfurt am Main – Leipzig, 1998.
- Sz. I.* *Sz. I. légióbeli őrnagy*: Az 1849-ki olaszthoni magyar legio Türr parancsnoksága alatt. In: *Tarka Világ és Képes Regélő*, 1869. 1. sz.
- Urbán, 1963.* *Urbán Aladár*: A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó osztrák katonaság 1848 áprilisában. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1963/2. 145–169. o.
- Urbán, 1971.* *Urbán Aladár*: A Battyhány-kormány hadügyi politikájának első szakasza (1848. április–május). In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1971/2. 211–237. o.
- Vigevano* *Vigevano, Attilio*: La Legione ungherese in Italia (1859–1867). Roma, 1924.
- Waldapfel* *Waldapfel Eszter*: A független magyar külpolitika 1848–1849. Budapest, 1962.
- Waldapfel*: Levelestár *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levelestára I–IV. Budapest, 1950–1965.

László Pete

ISTVÁN TÜRRE AND THE HUNGARIAN LEGION IN PIEDMONT IN 1848–1849

Summary

István Türr played an important part in fighting for the Italian unity. It was the 1848–1849 Hungarian War of Independence that marked the first station of his career.

In 1842, he joined the Austrian 52nd Infantry Regiment, which was detailed to Italy in 1844. Subsequent to the Milan uprising and influenced by the proclamation issued by Lajos Kossuth, on 17 January 1849, Türr, then a sub-lieutenant, joined the Sardinian Army, which was fighting against the Austrians. He became the commander of the Hungarian Legion that was organised of Hungarian deserters. After the defeat at Novara on 23 March, he and his soldiers left for France, and then, hearing the news of the outbreak of the revolution in May, he arrived in Baden with the remainder of his troops. He was promoted to the rank of colonel and was commissioned with the command of three battalions. After the suppression of the uprising, on 10 July, he escaped to Switzerland. Some of his soldiers returned home at the news of amnesty, which was announced in September 1849, but he stayed in Bern, from where he left for Paris at the beginning of 1850. He only returned home after the Compromise between Austria and Hungary was reached in 1867.

In the course of his activity in 1848–1849, István Türr already gave evidence of several characteristics that were typical of his later actions: his outstanding organising abilities in the first place, his determination and his bravery that dangerously approached recklessness in many cases.

László Pete

ISTVÁN TÜRRE ET LA LÉGION HONGROISE DE PIÉMONT EN 1848–1849

Résumé

István Türr joua un rôle important dans les luttes pour l'Italie unifiée. La première étape de sa carrière est liée aux années 1848–49.

En 1842, il intégra le 52e régiment d'infanterie autrichien qui fut dépêché en Italie en 1844. A l'issue du soulèvement de Milan, Türr devint sous-lieutenant. A l'appel de Kossuth, il rejoignit, le 17 janvier 1849, l'armée sarde luttant contre les Autrichiens et devint le commandant de la Légion Hongroise formée de déserteurs. Après la défaite du 23 mars de Novarre, il conduisit ses soldats en France avant de se rendre à Baden, avec le reste de sa troupe, à la nouvelle de la révolution éclatée fin mai. Il fut nommé colonel et se vit confier trois bataillons. Le 10 juillet, après l'écrasement du soulèvement, il se réfugia en Suisse. Une partie de ses soldats rentrèrent, en septembre 1849, à la nouvelle de la proclamation de l'amnistie, mais Türr resta à Berne avant de partir pour Paris au début de 1850. Il ne rentra en Hongrie qu'après le compromis conclu avec l'Autriche.

István Türr fit preuve, déjà en 1848–49, de certaines qualités qui caractérisèrent ses activités aussi par la suite, notamment une capacité d'organisation hors du commun, une action ferme et du courage parfois à la limite de la témérité.

László Pete

ISTVÁN TÜRR UND DIE UNGARISCHE LEGION IN PIEMONTE IM JAHRE 1848–1849

Resümee

István Türr spielte eine bedeutende Rolle in den Kämpfen um ein einheitliches Italien. Die erste Station seiner Laufbahn ist mit dem ungarischen Freiheitskampf von 1848–49 verbunden.

Türr war im Jahre 1842 in das 52. österreichische Infanterieregiment eingetreten, das 1844 nach Italien beordert wurde. Nach dem Aufstand von Mailand ging er – bereits als Unterleutnant – am 17. Januar 1849 auf das Manifest von Kossuth hin zur sardinischen Armee hinüber, die gegen die Österreicher kämpfte. Er wurde Kommandant der aus den hinüber Geflohenen organisierten Ungarischen Legion. Nach der Niederlage am 23. März in Novara ging er mit seinen Soldaten nach Frankreich, und kam infolge der Nachricht von der Ende Mai ausgebrochenen Revolution mit seinen restlichen Männern nach Baden. Er wurde zum Obersten ernannt und mit der Leitung von drei Bataillonen beauftragt. Nach der Niederschlagung des Aufstandes, am 10. Juli, floh er in die Schweiz. Ein Teil seiner Soldaten kehrte infolge der Nachricht der im September 1849 verkündeten Amnestie heim, er jedoch blieb in Bern und ging Anfang des Jahres 1850 nach Paris. Er kehrte erst nach dem Ausgleich nach Ungarn zurück.

Die Rolle von István Türr in den Jahren 1848–49 zeigte gleich mehrere Eigenschaften, die auch seine spätere Tätigkeit charakterisierten: in erster Linie sein einzigartiges Organisationstalent, sein entschlossenes Auftreten und seine oft an Tollkühnheit grenzende Tapferkeit.

Ласло Пете

ИШТВАН ТЮРР И ПЬЕМОНТСКИЙ ВЕНГЕРСКИЙ ЛЕГИОН В 1848–1849 ГГ.

Резюме

Иштван Тюрр играл значительную роль в боях, которые велись за единую Италию. Первый этап его карьеры начинается в 1848–1849 годах.

В 1842 году он поступил в 52-ой австрийский пехотный полк, направленный в 1844 году в Италию. После Миланского восстания Тюрр, бывший тогда уже младшим лейтенантом, под воздействием манифеста Кошута 17 января 1849 года, переходит в сардскую армию, сражавшуюся против австрийцев, и становится командиром Венгерского Легиона, сформированного из перебежчиков. После поражения при Новаре 23 марта он со своими бойцами идет во Францию, затем, узнав о революции, разразившейся в конце мая, он с остатками своих людей прибывает в Баден. Тюрр был произведен в полковники и ему поручили три батальона. После разгрома восстания 10-го июля он прибывает в Швейцарию. Часть его солдат, узнав об амнистии, возвращается на родину, однако Тюрр остается в Берне, затем в начале 1850 года уезжает в Париж и лишь после заключения известного Соглашения возвращается на родину.

Роль Иштвана Тюрра а период 1848–1849 годов освещается боле полно, чем в написанных позднее характеристиках его деятельности, здесь подчеркиваются прежде всего его чрезвычайные организаторские способности, решимость и выдающаяся храбрость.